

Summary

This article attempts to explore the socio-demographic structure of the population subordinates Russian Empire Ukraine (late XIX - early XX century.) Based on the synthesis of historical, demographic and sociological knowledge of the population, to identify major changes in the reproduction of the population in the process of demographic transition that were subsequently prolonged consequences for the Ukrainian society, to analyze marital status according to Ukrainian customs and law.

Key words: birth rate, death rate, life expectancy, shlyubnist, marriage status.
Одержано 14 квітня 2013 р.

УДК 94(477.43).084“1923/1924”

М.П.Олійник

Прояви чудес та оновлення ікон на Поділлі в 1923 році та боротьба влади з цими явищами

В статті розглядаються прояви чудес та оновлення ікон на Поділлі в 1923 році, сприйняття їх населенням і дії влади з дискредитації таких проявів.

Ключові слова: чудо, оновлення, ікона, влада, комісія.

В 2013 р. виповнюється 90 років з часу виникнення відомих на пострадянському просторі Калинівського чуда, феномену Йосафатової (Йосафатової, Сафатової) долини та багатьох менш відомих чудес і оновлення образів. Метою даної статті є висвітлення обставин з'яви чудес та оновлення ікон в 1923 році на Поділлі, ставлення населення та влади до цього. Окремі аспекти даної проблеми досліджували В. Демченко¹, О. Драган², І. Мельничук³, І. Ніколіна⁴, Л. Місінкевич⁵ Н. Кузьмінець і О. Зінченко⁶.

1923 рік на Поділлі був надзвичайно складним, що зумовлювалося переплетінням низки факторів. Зокрема, поглиблювалася післявоєнна економічна криза, доповнена непосильним податковим пресом і “ножицями т. Троцького”⁷ (тут і талі збережено особливості правопису та орфографії документів – авт.), тобто низькими цінами на продукцію сільського господарства та високими – на промислові вироби. Така ситуація особливо обурювала подолян, які мали змогу порівнювати її зі становищем українців, що жили “під Польшею”. Там “ціни на худобу і хліб вдвоє і троє дорожчі, ціни ж на фабрикати значно дешевші”⁸. Негативно на настрої віруючих, тобто більшості мешканців

краю, впливало суттєве погіршення становища церкви внаслідок примусового вилучення цінностей в 1922 р., закриття церков⁹ і монастирів, наприклад, жіночого Головчинецького в Проскурівській окрузі¹⁰, а також “факти розбрату в середовищі духовенства, які доходять до бійок між священниками в присутності прихожан”¹¹. Однак висловити свій протест шляхом мирної політичної боротьби чи збройного повстання було неможливо. До літа 1923 р. радянська влада вже повністю контролювала владу в краї. Всі повстанські загони були або розбиті, або витіснені закордон, або перейшли в глибоке підпілля. Будь-які спроби опозиційної мирної боротьби трактувалися як антирадянські виступи й жорстоко придушувалися. Тому, як у середні віки, соціальний протест набрав релігійної форми у вигляді “небувалого до цього часу проявлення чудес” та масово “оновлення” образів”¹².

Першим дивом, яке отримало суспільний розголос, стало Калинівське чудо. Як свідчать джерела, 7 липня 1923 р. дорогою від залізничної станції Калинівка до села Сальник один з групи п’яних демобілізованих червоноармійців вчинив стрільбу по іконі Божої Матері, розміщеній на хресті біля дороги, і прострелив плече Ісуса. З рани потекла кров. Про це в селі розповів їздовий. Селяни під проводом священника пішли до кровоточивої ікони й розпочали цілодобові служби¹³.

Невдовзі, як зазначалося в звіті Вінницького окружного виконавчого комітету (окрвиконкому) шостому з’їзду Рад Вінницької округи, “широкою хвилею по всім куткам Поділля і далі навіть до Сибіру покотилась чутка, що в Калинівці з простреленої ікони на придорожньому хресті тече кров, яка майже заливає м.Калинівку”¹⁴. Сюди по неділях і на свята почало “стікатися 20–30 тисяч” паломників¹⁵. Були зареєстровані випадки приїзду паломників не лише з України, а й з центральних губерній Росії та навіть з Уралу¹⁶.

Подільський губернський виконавчий комітет (губвиконком) створив авторитетну комісію з представників влади, вчених, лікарів і духовенства для дослідження дива, яка “крім ржі нічого не знайшла”¹⁷. Вінницький окружний виконком (окрвиконком) стверджував, що “пояснення комісії зробили своє враження на натовп, але досить було одному сліпцю вилізти на драбину і крикнути, що “я дійсно бачив істину кров Христову”, як темна маса зовсім забула про пояснення комісії”¹⁸. Зазначимо, що фельдшер з Калинівки П.Мурований, який разом з головою Калинівського районного виконкому (райвиконкому) К.Горловським ще 24 липня обстежив ікону та відібрав аналізи, вважав, що це не іржа, а кров¹⁹. З огляду на поведінку віруючих, влада виставила навколо хреста озброєну охорону та “стала вживати проти релігійного фанатизму озброєну силу”²⁰.

Коли в серпні 1923 р. оновлення образів набрали характеру “епідемії”²¹, радянські та партійні працівники на Поділлі розгубилися. Частина вдалася до насильства. Так, коли в с.Калюсик Воньковецького району Кам’янецької округи (тепер Віньковецького р-ну Хмельницької області) в будинках двох жінок оновилися образи, голови сільської ради та комітету незаможників змусили

їх зняти ікони, склали акт і розбили образи. Затим уламки, акти та жінок доправили до райвиконкому²². Голова сільради одного з сіл Каменського району Тульчинської округи “нагайками бив віруючих, які зібралися біля цілющого джерела, садив людей у кутузку”²³. Такі дії викликали ще більше невдоволення радянською владою. Інша частина, вбачаючи в чудесах і оновленнях “чергову провокаційну роботу елементів ворожих радвладі, розраховану на інстинкти віруючих мас”, наполегливо вимагала від керівних органів рекомендацій і вказівок²⁴. Відповіддю на такі звернення став циркулярний лист № 30 ЦК РКП(б) “Про ставлення до релігійних організацій” від 16 серпня 1923 р. за підписом Сталіна. В ньому увага місцевих партійних організацій зверталася на те, що “грубі прийоми, знущання над предметами віри та культу, замість серйозного аналізу та роз’яснення – не прискорюють, а утруднюють звільнення трудящих мас від релігійних забобонів”. Спеціально підкреслювалося, що “грубі, безтактні дії проти віруючих, які складають величезну більшість населення, наносять незлічиму шкоду радянській владі, загрожують зірвати досягнення партії в сфері розкладу церкви та ризикують зіграти на руку контр-революції”. Лист забороняв “арешти “релігійного характеру”, оскільки вони не пов’язані з явно контрреволюційними діяннями “служителів церкви” та віруючих”. Перед партійними органами ставилося завдання “роз’яснити членам партії, що наш успіх в справі розкладення церкви та виколення релігійних забобонів залежить не від гоніння на віруючих – гоніння лише зміцнюють релігійні забобони – а від тактового ставлення до віруючих при терпимій вдумливій критиці релігійних забобонів, при серйозному історичному висвітленні ідеї бога, культу, релігії тощо”²⁵.

Завдання, поставлені ЦК РКП(б), конкретизували з урахуванням ситуації, яка склалася на Поділлі, в циркулярному листі Подільського губернського комітету (губкому) КП(б)У окружним партійним комітетам (окрпаркомам) від 31 серпня 1923 р. Насамперед губком звинуватив місцеві кадри в тому, що вони не читають “керівні статті в центральних органах нашої преси та не читають циркулярів центру”. Заборонялися репресії щодо “фанатичних налаштованих натовпів, які збираються навколо хрестів і ікон, які оновилися”, а також їхнє вилучення. Натомість рекомендувалося проводити експертизи із залученням “лікарів та благонадійних попів”, відмовитися від “ударних кампаній”, публічних виступів перед натовпами, які збираються біля ікон і хрестів, а зосередитися на індивідуальній роботі з пропаганди загальнонаукових і сільськогосподарських знань. Рекомендувалося до цієї роботи широко залучати сільську інтелігенцію (вчителів, агрономів та інш.) і в жодному випадку не перестаратися з антирелігійною пропагандою та з боротьбою проти оновлення ікон²⁶.

Однак рекомендації навіть таких керівних органів не могли зупинити процес поширення чудес та оновлення ікон. Упродовж вересня 1923 р. у Вінницькій окрузі було зареєстровано 634 випадки оновлення образів. Причому, якщо в Немирівському районі оновилися лише одна ікона, то в Терешпільському – 100²⁷. Проте, виконуючи настанови циркуляру № 30 ЦК РКП(б), Вінницький

окрпартком та окрвиконком “активних заходів антирелігійних і античудесних властивостей не застосовували, за винятком деяких циркулярів, де вказували, яких заходів насамперед необхідно вживати при появі нового дива. Вони конкретно зводилися до постанови комісії проводити аналізи хімічні тощо”²⁸. Доцільно звернути увагу на те, що зазначені інституції дуже раділи з того, що “в одному з сіл чоловік побив дружину за спробу розповсюдити чутку про оновлення ікони в її квартирі”²⁹, але турбувало те, що “в полюсу “чудес” оновилася ікона в квартирі одного комуніста”³⁰.

Проте негативну оцінку Подільського губкому викликала не дана позиція, а рішення Могилівського окрпаркому від 22 жовтня 1923 р. В ньому констатовався масовий релігійний рух у східній частині округи, “керований монархістами та іншими контр-революційними елементами”, та доручалося фракції КП(б)У окрвиконкому “підтягнути низовий радапарат найближчих сіл цих місць аж до передачі до суду як за прояви халатності, шляхом допущення скупчень народу, які реалізуються в епідемію багатотисячних збіговиськ”. Обурений губком надіслав закритого листа секретареві даного окрпаркому та всім окрпаркомам Подільської губернії. Їхня увага приверталася до того факту, що вищезазначена позиція суперечить вимогам циркуляру ЦК РКП(б) “Про ставлення до релігійних організацій”. Зазначалося, що вимога “підтягнути низовий апарат” на практиці означає, що “низовий апарат (нам відомо з товаришів якого політичного та загального рівня розвитку він складається) повинен докладаючи неймовірних зусиль або перекопати осліплені збіговиська народу розійтися, що явно неможливо, або розігнати силою, що не завжди можливо. При безперечному виключенні першої можливості (перекопати) – друга відносна можливість (розігнати) інакше не може бути витлумачена цими збіговиськами народу, як грубі гоніння на віруючих і релігію, не кажучи вже про те, що ці гоніння дадуть колосальну поживу натовпу та його хворій уяві та приводом до нових “чудес”. Відтак губком зобов’язав окрпарком скасувати своє рішення та звернути увагу на “контр-революційні елементи”, які підбурюють віруючих. Одночасно було зроблено доручення прокуратурі розробити чітку інструкцію адміністративним і каральним органам щодо заходів боротьби з контрреволюційними проявами, пов’язаними з чудесами”³¹.

Спостерігалися випадки прикрашування реального стану справ. Так, Гайсинський окрпарком за засіданні 25 вересня 1923 р. констатував, що в окрузі “зарєєстровано лише вісім місць оновлень. Чудеса в більшості випадків не притягують широкої уваги населення”³². Однак у звіті відділу управління губвиконкому за період з 1 вересня по 1 жовтня 1923 р. дається протилежна інформація: “За вересень по Гайсину “обновилося” 100 образів та почалося “оновлення” хрестів”. Крім того, агітація духовенства “викликала масовий психоз серед населення, яке почало чекати “страшного суду” в определений день. Жінки ходили з розпущеними косами і тим чи іншим чином юродствували. Коли ж термін пройшов і нічого не сталося, тоді лише маса вернулася до свідомості і була надзвичайно обурена на духівництво”³³.

Траплялися також випадки захоплення власними успіхами. Наприклад, Проскурівський окрпарком з неприхованою гордістю у звіті про підсумки своєї роботи в 1923 році доповідав, що, внаслідок обережної роботи з пропаганди природничих загальнонаукових знань і надання своєчасних директив партійним осередкам щодо тактовного підходу та заходам з безболісного подолання проявів чудес та оновлення ікон, у Проскурівській окрузі “великої хвилі “чудес” не спостерігалось”³⁴.

Значного розмаху оновлення набули в Тульчинській окрузі. Але найбільшого розголосу тут набула легенда про те, що селянин працював у неділю в полі біля містечка Шпикова Тульчинського району. Коли якась жінка присоромила його за роботу в неділю, він вилаявся і як наслідок – “застиг і занурився в землю”³⁵.

Одним із осередків оновлення була Кам’янецька округа. Зокрема, в ніч на 24-те серпня в с. Антонівка Миньковецького району (тепер Дунаєвцького р-ну – авт.) селянка Февронія Онищук набирала воду в криниці. Коли вона опустила відро, то побачила на дні ікону Божої Матері. Жінка побігла по селу з криком, що в криниці з’явилося чудо, але селяни до цього поставилися скептично. На 2-й день Онищук знову побігла по селу і розповідала всім, що бачила в криниці ікону Божої Матері і три свічки, які горіли. Затим, за порадою селян, вона пішла до священика м. Миньківці, якого впростила освятити криницю. Після освячення розпочалося масове паломництво селян до Антонівського дива не тільки з Подільської, але й з Волинської губернії. Число цих паломників досягало до 6–7 тисяч чол.³⁶ Священики роздавали паломникам святу воду з криниці. Тому віруючих обурило поведінка завідувача відділу народної освіти Кам’янецької округи Гоци, який наказав “взяли воду зі святої криниці для мотора”. Коли ж автомобіль, проїхавши кілька метрів, зупинився, вони зраділи. Як доповідав 19 вересня начальник карного розшуку Новицький: “Стали циркулювати чутки, що Божа Матір покарала комуністів за те, що вони грішні”³⁷. Відповідальність за організацію паломництва влада поклала на “тихонівське духовенство, яке замаскувавшись в цивільний одяг, водило за собою цілі натовпи людей до цього дива. Особливо увага акцентувалася на випадках виманювання грошей та інші цінностей у віруючих, під виглядом збирання коштів для улаштування Церкви та інших богоугодних цілей”³⁸. Відмічено випадків трьох смертей біля криниці, через тисняву”³⁹.

З метою спростування дива, як і в Калинівці, було створено комісію, до якої включили двох професорів – хіміка та фізика. Комісія, провівши обстеження, прийшла до висновку, що ніякого чуда не було. Спочатку комісія вважала, що до криниці “було кинуте фосфорит”, але його слідів не знайшли⁴⁰. Тому в офіційному висновку комісія записала, що “хтось, можливо з ініціаторів “чуда”, накривав темним селянським рядном криницю, в якій нібито відбувалося “чудо” і коли стомлений і напружений натовп, особливо жінки, підходили до цієї криниці і піднімали легенько це рядно, то утворювався яскравий відблиск неба в воді”⁴¹.

Коли ж комісія організувала демонстрацію такого ж явища на іншій криниці, то зійшлося мало людей, оскільки найбільш фанатичні чоловіки, залишалися біля першої криниці. Тому проведений дослід не справив достатнього враження на віруючих. Вину за це поклали на комісію, яка, не досягнувши бажаного результату, поїхала⁴². Зазначимо, що на підставі аналізу подій, у вищезгадуваній доповіді Новицького робився висновок, що “в справі появи чудес потрібно вбачати метод боротьби духовенства з Радвладою шляхом штучного посилення віри та збільшення кількості віруючих з метою підриву авторитету Радвлади”⁴³.

Ще одне чудо мало місце в с.Ломачинці Воньковецького району у вересні. “Серед населення поширилися чутки, що воскресла з мертвих дівчина, яка померла 2 роки тому, яка заявляє, що вона, за велінням Бога, прийшла проповідувати грішним людям про покаяння та звернення до Бога, якого вони забули”⁴⁴. В цьому випадку також створили комісію. Було проведено розслідування. Воно виявило, що дівчина була “мешканкою того ж села Нейжпапа Євдокією, яка, за свідченням громадян, перебувала весь цей час в КривоХижинському Монастирі, звідти вернулась на батьківщину весною цього року в с.Ломачинці і розповсюджувала чутки, що Бог їй велів побудувати Монастир, причому вибране для побудови цього Монастиря місце виявилось землею, яка належала брату цієї “святої”. Він спочатку не дозволяв будівництво Монастиря на його землі, але затим розповсюдились чутки, що він бачив сон, у якому Бог наказав йому не перешкоджати цій будові. Через кілька днів приступили до будівництва Монастиря під керівництвом “святої” і за активної участі та матеріального сприяння куркульства навколишніх сіл”⁴⁵. Комісія встановила, що Євдокія Нейжпапа не помирала, а дійсно знаходилася в КривоХижинському монастирі. Крім того, її було викликано в м.Кам’янець і обстежено медичною комісією в присутності архієпископа Вінницького і Брацлавського (обновленської церкви) Пимена. Обстеження виявило “психічну ненормальність гр. Нейжпапи і крім того загальну ненормальність в її тілобудові, а саме: передпліччя і кисті обох рук зігнуті, кисті рук витончені, на кожній кисті по 4 тонких пальця. Рухи передпліч і кисті рук обмежені. Рефлекси, особливо колінні, зовсім слабкі, анестезія кистей рук – істерія та хронічний енцефаліт (так у документі – авт.)”⁴⁶.

Зовсім інший рівень доказів був при спростуванні фактів одночасного оновлення двох ікон в с.Курники Воньковецького району (тепер с. Зоряне Воньковецького р-ну) у вересні 1923 року в будинку селянина та в центрі села на придорожньому хресті. На місце події виїхала комісія в складі голови райвиконкому, секретаря осередку КП(б)У та агента карного розшуку. Саме ці “фахівці” прийшли до висновку, що ікона в будинку селянина не оновлювалась, а просто вичищена спиртом. Цвяхи ж, якими вона кріпиться, вимашені чорнилом, оскільки спирт на іржу не діє. Щодо ікони на хресті, то комісія взагалі зробила висновок, що та була вимазана вапном. За фальшиве оновлення арештували господиню та “невідому громадянку, яка назвалася Суворовою

та проводила широку агітацію серед селянства, скликаючи тисячні натовпи народу". Таким "аргументом" селяни не повірили, чим і скористалися "контр-революційні елементи, які повели анти-радянську агітацію"⁴⁷.

Відзначимо, що влада швидко вчилася на власних помилках. Тому, коли першого листопада 1923 року в с. Жердя Орининського району Кам'янецької округи (тепер Черновецького р-ну Хмельницької області) в будинку Приймак Марії оновилась ікона, то до складу комісії ввійшли, крім голови райвиконкому, співробітник ДПУ та місцевий священик. Вони прийшли до висновку, що ікона не оновилася, а в ній було або замінено, або очищено хімічними речовинами оклад. Проте, на прохання господаря, який "не хотів, щоб до будинку стікався народ", ікону в нього вилучили⁴⁸.

Відразу п'ять ікон оновилася в с. Чанькові (Дунаєцького району), причому відразу дві в будинку Олексія Йожика. Як показало розслідування, оновленню передували дивні події: з нагоди повернення, після 17 днів відсутності, сільського священика Турчака була влаштована братська трапеза в будинку Гаврила Поліщука. На неї запросили всіх заможних односельців. Трапеза супроводжувалась моліннями в церкві вдень і вночі впродовж 2-х чи 3-х діб. Після цього по селу рознесли чутки, що через кілька днів "ЩОСЬ-ТА БУДЕ", а тому всі повинні молитися та пекти проскурки за числом душ у сім'ї та одну зайву. Підписані іменами членів сім'ї проскурки здавалися до церкви, а одна з церковною печаткою залишалася в сім'ї. По селу поширювалася чутка про те, що до Нового Року обов'язково прийде "Дракон" і накладе печать на тих людей, у кого в сім'ї немає проскурки з печаткою церкви⁴⁹. Влада відразу потрактувала ці чутки як політичні. Під "Драконом" побачили буржуазію, яка буде знищувати всіх невірних. Причому її приходу чекали до Нового Року. Поповзли чутки про підготовку з-за кордону антибільшовицького повстання. На пошуки організаторів були спрямовані значні сили ДПУ. Проте й ДПУ збивало з пантелику те, що релігійна громада с. Чанькова "відправила в 12 сіл на захід 12 тарілок з хлібом, а ті села повинні були передавати кожне в наступні села і так далі"⁵⁰.

Поступово влада почала втрачати терпіння щодо чудес і оновлень. Так, в с. Женишківці Воньковецького району на початку листопада зібралася з цього приводу понад 2000 осіб і "без відому місцевої влади організували релігійну ходу з хрестами та іконами". Члени релігійної громади, які побували в Калинівці, заявляли, що бачили "живу Божу Матір", і вели "агітацію на користь "чудес". Влада спробувала заарештувати агітаторів-ініціаторів ходи, але "натовп накинувся на них і не допустив арешту"⁵¹.

Зміну позиції радянської влади чітко демонструє засідання бюро Подільського губкому 15 листопада. В ухваленій постанові висловлювалася тривога масштабом релігійного руху, який охопив майже всю губернію та нараховує десятки тисяч паломників, притягує населення інших губерній і "перетворюється і набуває яскраво вираженого політичного характеру з оформленими монархічними погромними гаслами "співи Боже царя храни", за віру проти

комуністів, проти євреїв-комуністів, які прагнуть зламати християнську віру”. Підкреслювалося, що політичні гасла виводяться з економічних вимог, “як от: про низькі ціни на продукти сільського господарства і високі на продукти міста”. З цього робився висновок, що “релігійний рух ідейно охоплюється і в значній мірі вже охопився контр-революційними монархічними та іншими організаціями, які намагаються використати його для пропаганди своїх ідей та агітації проти комуністів, Радянської влади та задач, які вона проводить”. Результатами цієї пропаганди, на думку губкому, були “деморалізація низового радянського апарату (сілради), вповільнення темпів виконання задач (податкових), занепад культурно-просвітницької роботи на селі (закриття клубів і сільбудинків), політичне пожвавлення в церковних радах (вимога вивчення в школах закону божого)”. Вирішальним аргументом для ухвалення остаточного рішення називалося невдоволення селян фактами витоптування посівів паломниками. Після цього робився остаточний висновок: “вважати даний рух як політичний контр-революційний монархічний”, тобто ворожий. Відтак ставилося завдання щодо ліквідації релігійного руху. Для цього бюро запропонувало губвідділу ДПУ посилити секретними співробітниками райони, в яких нагромаджуються паломники з метою виявити їхніх організаторів, упровадити своїх агентів до релігійних рад. Губвиконком і окрвиконками повинні були запровадити видачу дозволів на переміщення паломників і жорстко слідкувати за їхнім дотриманням. Партійні організації губернії повинні були активізувати роботу в комнезамах і сілрадах з метою мобілізації спільних зусиль в боротьбі проти церковних рад і куркулів як їхньої опори⁵².

Отримавши зазначене рішення губкому, на місцях узялися активно його втілювати. Так, начальник Кам’янецького окружного прикордонного відділення ДПУ Долинський у доповідній записці першому з’їзду рад Кам’янецької округи (23–26 листопада 1923 р.) зазначав: “Реакційне духовенство України, відчуваючи наближення краху церкви, який може сильно відбитися на їх особистому благополуччі, вирішило шляхом використання релігійний забобнів мас, підтримати свій авторитет і цим самим втримати за собою віруючих, серед яких почалось помітне коливання в бік церковного оновленського руху. Єдиним засобом для цього їм могли стати тільки надприродні явища, у вигляді всілякого оновлення образів і тому подібних “чудес”⁵³.

Усіляко підкреслювалося, що найактивнішу участь у релігійному русі брало “куркульство, чорне духовенство (чернецтво), будучи в цих випадках найближчими помічниками Реакційного Духовенства, наполегливо затьмарювали умі мас, використовуючи найбільш фанатичну частину їх, оббирали віруючих, які давали цим “лжевинахідникам чудес” золото, продукти та ін. цінності”⁵⁴.

Після ідеологічної підготовки влада перейшла до рішучих дій. У листопаді хрест в Калинівці вночі зрізали, криницю біля нього засипали, місце зрівняли з полем, а багатьох активістів заарештували⁵⁵.

Останнім великим осередком релігійного руху залишалася Йосафатова (Йосафатова, Сафатова) долина біля с.Голинки Шаргородського району Моги-

лівської округи (тепер Вінницької області). В ній ще в період жнив 1923 р. пастухам явилася Матір Божа з немовлям й наказала славити Христа і ставити хрести. В той же день під керівництвом священика мешканці села поставили перший дубовий хрест. Невдовзі хрести поставили жителі сусідніх сіл⁵⁶. Поступово число паломників у долину почало збільшуватися, а з ліквідацією хреста в Калинівці стало масовим. Селяни йшли “від самої прикордонної смуги та навіть з-за кордону. Хрести в часи непогоди селянами носилися пішки приблизно верст за 200 від Сафатової долини, причому більша кількість селян навіть без чобіт з голими головами на плечах несе хрести, причім характерно відмітити, що ідуть не тому, що не мають чобіт, а з другою метою”⁵⁷. До грудня в долині було встановлено біля 15 тисяч хрестів. Проти паломників застосовувалися “недоступні прийоми боротьби, обстріли комсомольцями, відбирання хрестів, арешти”. Затим у грудні долина була заблокована кінною міліцією, а хрести зрізані на дрова⁵⁸.

Оскільки весною 1924 р. були нові спроби паломництва, то з метою остаточно залякати віруючих і показати свою силу влада організувала в 1924–1925 роках показові судові процеси. На думку Н.Кузьмінець і О.Зінченка, “найбільшої популярності набули справи про Калинівське та Антонівське диво”. У справі про Калинівське диво до відповідальності було притягнуто 31 обвинуваченого, з яких 28 було звинувачено і засуджено. В справі про Антонівське диво – 15 осіб виправдано, 24 засуджено⁵⁹. Проте засудити до різних термінів ув’язнення владі було мало. Особливо витончено були покарані “фабриканти” чудес священики Бучко та Витвіцький. Спочатку їх засудили до року ув’язнення в ДОПР, а затим змусили просити помилування і вислали за межі Правобережної України⁶⁰.

Проаналізувавши вищевикладене, можна зробити висновок, що Калинівське диво, як і інші дива та оновлення ікон, що охопили Поділля в 1923 році, були проявами віри в Бога та невдоволення людей політикою радянської влади. Влада ж вбачала в будь-якому опозиційному русі контрреволюцію та намагалася ліквідувати його – спочатку демократичними методами, а з листопада 1923 р. – насильницькими.

Примітки:

1. Демченко, В. Калинівське чудо – кровоточиве розп’яття / В. Демченко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://arhiv.orthodoxy.org.ua/ru/nevydumannye_istorii/2008/07/18/17443.html.

2. Драган, О. Калинівське диво / О. Драган [Електронний ресурс] – Режим доступу: / <http://h.ua/story/313845/>.

3. Мельничук І. П. Становище релігійних громад на Поділлі в 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалах ДАВО) / І. П. Мельничук // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне”. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця, 2008. – С. 310-314.

4. Ніколіна, І. І. Антирелігійна політика радянської влади в загальноосвітній школі

УСРР у 20-х на початку 30-х рр. XX ст. / І. І. Ніколіна // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне”. – С. 115-118.

5. Місінкевич, Л. Л. Політика державного войовничого атеїзму 1920-1930-х рр. та її наслідки / Л. Л. Місінкевич // Регіональний вимір міжконфесійних і державно-церковних відносин. Збірник наукових праць Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 25 листопада 2010 року); за наук. ред. проф. Л. Виговського, А. Колодного та Л. Філіпович. – Хмельницький, 2011. – С. 39-50.

6. Кузьмінець, Н. П. Становлення радянської судової системи на Поділлі на початку 1920-х рр. / Н. П. Кузьмінець, О. В. Зінченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 13. Серія: історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – С. 142-145.

7. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. Р-337, оп. 1, спр. 4, арк. 248.

8. ДАХМО, ф.П.3, оп. 1, спр. 44, арк. 35 зв.

9. ДАХМО. – ф.Р-337, оп. 1, спр. 70, арк. 41 зв.

10. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.Р-925, оп. 1, спр. 130, арк. 230.

11. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 71, арк. 167.

12. Там само, спр. 4, арк. 2 зв.

13. Демченко В. Калинівське чудо...; Драган О. Калинівське диво...; ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 45, арк. 2.

14. ДАВО, ф.Р-925, оп. 1, спр. 204, арк. 52.

15. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 7, арк. 89.

16. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 4, арк. 249 зв.

17. ДАВО, ф.Р-925, оп. 1, спр. 204, арк. 52.

18. Там само.

19. Демченко В. Калинівське чудо...; Драган О. Калинівське диво...

20. ДАВО, ф.Р-925, оп. 1, спр. 204, арк. 52; Демченко В. Калинівське чудо...; Драган О. Калинівське диво...

21. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 7, арк. 90.

22. Там само, спр. 26, арк. 130.

23. Там само, спр. 5, арк. 70.

24. Там само, спр. 23, арк. 29; спр. 5, арк. 49.

25. Там само, спр. 5, арк. 4-5.

26. Там само, арк. 49-50.

27. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 4, арк. 2 зв.

28. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 23, арк. 78.

29. Там само.

30. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 8, арк. 23.

31. Там само, спр. 5, арк. 78-79.

32. Там само, спр. 23, арк. 204.

33. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 4, арк. 249 зв..

34. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 7, арк. 30.

35. Там само, спр. 6, арк. 69.
36. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 467-468; спр. 115, арк. 216 зв.
37. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 45, арк. 2.
38. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 468.
39. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 45, арк. 2.
40. Там само, спр. 10, арк. 66.
41. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 468.
42. Там само.
43. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 45, арк. 2.
44. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 467.
45. Там само, арк. 468-469.
46. Там само, арк. 469.
47. Там само; спр. 115, арк. 216 зв.; ф.Р-3, оп. 1, спр. 45, арк. 2.
48. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 469-470.
49. Там само, арк. 470.
50. Там само.
51. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 6, арк. 56.
52. Там само, спр. 7, арк. 50-51.
53. ДАХМО, ф.Р-337, оп. 1, спр. 10, арк. 467.
54. Там само.
55. Демченко В. Калинівське чудо...
56. История Иосафатовой долины. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/569.htm>.
57. ДАХМО, ф.Р-3, оп. 1, спр. 43, арк. 19; спр. 10, арк. 94.
58. ДАХМО, ф.Р-301, оп. 1, спр. 4, арк. 6; История Иосафатовой долины...
59. Кузьмінець, Н. П. Становлення радянської судової системи на Поділлі на початку 1920-х рр. / Н. П. Кузьмінець, О. В. Зінченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 13. Серія: історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – С. 144.
60. Там само; ДАВО, ф.Р-925, оп. 1, спр. 159, арк. 22-23.

Summary

The article describes miracles and icon self-restoration on Podillia in 1923, perception thereof and actions of the authorities aimed at their discreditation.

Key words: miracle, self-restoration, icon, authorities, commissions

Одержано 14 квітня 2013 р.